

Leif Leer Sørensen:

Edvard Heiberg og dansk funktionalisme – en arkitekt og hans samtid.

404 s. ill.

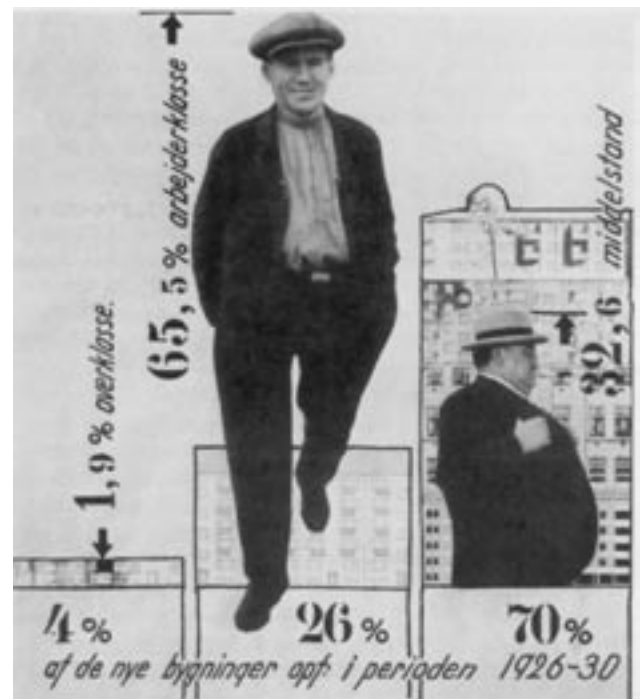
Arkitektens Forlag, København 2000.

Recension av Nils-Ole Lund

Lige siden han studerede i begyndelsen af 80'erne har Leif Leer Sørensen, arkitekt og redaktør af Arkitekten Nyheder, beskæftiget sig med Edvard Heiberg.

Både i 70'erne og 80'erne blev funktionalismen kategorisk afvist. Den blev kritiseret med så forskellige begrundelser som, at den var kapitalismens udtryksform eller, at den var uamerikansk: en europæisk bourgeois-konstruktion af „German working-housing cubes“ (Tom Wolfe). Leif Leer Sørensen, der altid har været en meget samfundsengageret person, fandt at det var nødvendigt at reagere på dette fadermord og forsøge at lære af historien i stedet for, hver gang at begynde forfra.

Han blev hurtigt opmærksom på den dansk-norske arkitekt Edvard Heiberg, hvis alsidige virke strakte sig fra nyklassicismen, over 30'ernes funktionalisme til ef-

Befolkning og boligproduktion i København 1926–30. Illustration fra "2 Vær straks".

"Man ser, att middelklassen er godt forsynet, medens kun en lille del af arbejderklassen kan bo i de nye huse," skrev Heiberg.

Edvard Heibergs "2 Vær. straks" udkom på Mondes Forlag i 1935.

terkrigstidens regionalisme. En biografi, der skildrede Edvard Heibergs liv og arbejde, ville således også blive en arkitekturhistorie, der dækkede en vigtig og omskiftelig periode i dansk arkitektur og kulturkamp. En dansk parallel til Uno Åhréns historie i Sverige.

Det tog 20 år inden Leif Leer Sørensen kunne fuldende sine studier af den kontroversielle arkitekt. Han har været i slægtens papirer og dagbøger, interviewet familie, venner, kolleger og parfæller, og han har undersøgt alt, hvad der kunne undersøges i biblioteker og arkiver.

Resultatet er en bog, der som titlen siger, handler lige så meget om samtiden som om Heiberg. Det siger sig selv, både fordi Edvard Heiberg gennemlevede en turbulent tid og fordi han som arkitekt og skribent tog stilling til samtidens problemer: bolignød, byggeriets industrialisering og den personlige frigørelse.

Edvard Heiberg blev født i Oslo (Kristiania) i 1897, da byen var lille men under stærk vækst. Faderen var radikal i sine anskuelser og politisk aktiv. Efter at have gået på Statens Haandverks- og Kunstindustriskole og arbejdet på en tegnestue søgte Edvard Heiberg, da han kunne bo hos et familiemedlem, ind på Kunstakademiets Arkitektkskole i København. Han blev optaget i 1916. Efter et par års studier passerede han Den danske Klasse og kom i Tempelklassen. Akademiets undervis-

ning blev i disse år fuldstændig domineret af nyklassicismen, Carl Petersen var i 1918 blevet professor. Efter en kortvarig begejstring, hvor han skrev sin første artikel mod „hodepaaskakke“-arkitekturen, endte han med at forlade akademiet i 1922 på grund af den virkelighedsfjerne undervisning.

I den nævnte artikel fra 1921, som blev bragt i Byggekunst, havde Heiberg påvirket af Kant skrevet om en rationel og objektiv byggekunst. Da han kort efter vender sig mod nyklassicismens harmonidyrkelse beholder han sin radikale rationalitet, men bruger den med andre formål. Klassicismens stræben efter orden og oversigt skulle bruges til løsningen af virkelighedens opgaver.

Da han i 1926 sammen med blandt andre Poul Henningsen starter tidsskriftet Kritisk Revy får han rig lejlighed til at udtrykke sine nye synspunkter. Han bliver en vigtig del af det kulturradikale miljø.

Allerede i 1922 havde Edvard Heiberg været på studietur i Europa, hvor han havde mødt modernismen og Le Corbusier. I 1924 byggede han så det første nordiske modernistiske hus på en skrænt i Lyngby. Et enfamiliehus, der ligesom forbilledet, Georg Muches forsøgshus i Weimar, var både klassicistisk og moderne.

Ligesom andre danske arkitekter var Heiberg, trods sin kærlighed til den moderne arkitektur, kritisk overfor den formalisme han så i den europæiske modernisme. Da han senere en kort overgang underviste på Bauhaus i Dessau var det da også i Hannes Meyers regeringstid. For Meyer var arkitektur jo funktion + økonomi.

Erfaringerne fra det korte ophold i Bauhaus førte til at Edvard Heiberg, da han kom hjem udvidede sine interesser til også at omfatte økonomi og politik. Han meldte sig ind i det kommunistiske parti og forblev medlem helt op til sin død i 1958. Han var ikke ene om at tage dette valg, som var en følge af hans konsekvente holdning og drøm om orden og oversigt. Men i modsætning til flere af åndsfællerne, f. eks. Poul Henningsen forlod han ikke den kommunistiske overbevisning trods skuffelser i mødet med Sovjetunionen. Han kastede sig ind i 'kulturkampen' og var med i de fleste blade og grupper. Han opnåede endog at blive sat i fængsel på grund af pornografi. I fængslet skrev han bogen '2. Vær. Straks', et indbidt opgør med bolig-

Bellahøj er et eksempel på samspillet mellem koncentreret husform og landskabelig frihed.

nøden.

Som arkitekt gik Edvard Heiberg i 1934 ind i Kooperative Arkitekter og blev de følgende år medansvarlig for en række velkendte boligbebyggelser blandt andre Kantorparken og Bispebjerg. Før han kom med i Kooperative Arkitekter havde han været med til at bygge både Blidah og Ryparken. Under krigen blev han som kommunist interneteret, men undslap til Sverige hvor han traf sin åndsfælle Uno Åhrén og blev ansat på Svenska Riksbyggen, der under krigen stærkt var påvirket af ideerne fra USA og England om hvordan nye byer, organiserede i naboskabsenheder, kunne støtte demokratiet. Heiberg havde en masse inspiration med hjem til Danmark, men samarbejdet i Kooperative Arkitekter holdt ikke. I stedet gik han sammen med den gamle kollega Karl Larsen og var med til at tegne Voldparken og punkthusene på Bellahøj. Heibergs rationalistiske indstilling havde tidligt givet ham en interesse for fornuftige planløsninger og planlagte køkkener. Allerede i 1926 havde Kritisk Revy foreslået at der blev oprettet et byggeforskningsinstitut. Opholdet i Sverige havde forstærket hans engagement i fagets begyndende forskning og da han efter krigen på grund

af sin kommunisme blev lagt på is som praktiserende arkitekt kom han til det nyoprettede byggeforskningsinstitut hvor han først og fremmest arbejdede med modulspørgsmålet.

Edvard Heiberg døde i 1958.

Leif Leer Sørensen har skrevet en meget nyttig bog. Den er fyldt med nyt stof og oplysningerne er hele tiden dokumenteret. Det er første gang jeg har læst en redegørelse for den danske forbindelse til CIAM, den Internationale sammenslutning af moderne arkitekter. Beskrivelsen af Kunstakademiets undervisning omkring 1920 er også et pionerarbejde. Jeg har kun en konkret indvending: Leif Leer skriver på s.137 at de første bygninger ved Aarhus Universitet var tænkt udført i jernbeton. Han bruger C.F. Møller som kilde, men historien er alligevel gal. I Kay Fiskers arkiv kan man i beskrivelsen til konkurrenceforslaget læse, at bygningerne var tænkt opført i enten gule eller røde mursten. På grund af teglstensgaven og på grund af C.F.s svigtende hukommelse er myten om jernbetonen opstået.

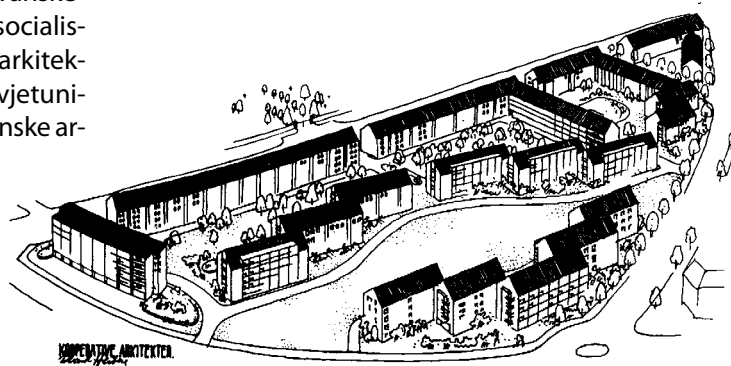
Leif Leer Sørensen afslutter bogen om Edvard Heiberg med et par kapitler om efterkrigstidens diskussion om forholdet mellem tradition og modernisme og Heibergs forhold til det kommunistiske parti.

Allerede i 20'erne var der blandt danske arkitekter en skepsis over for formalismen i den europæiske modernisme. Man mente, at der i det danske boligbyggeri, f.eks. i Ivar Bentsens og Thorkild Henningsens rækkehuse, var sunde og stilfærdige brugsværdier, der kunne konkurrere med funktionalismens, men som ikke var indhyldet af æstetiske dogmer. I Fisker og Millechs store bog Arkitekturstrømninger 1850–1950 opdeles da også den danske arkitektur efter 1930 i to retninger: Den Internationale funktionalisme og den nordiske funktionelle tradition. I definitionen af den sidste siges det, at den overtog „meget af traditionen, deriblandt fornemmelsen for den sluttede form og for materialernes stoflige karakter.“ I nogle artikler omkring 1950 sluttede Heiberg sig til dette syn og betonede vigtigheden af „vor historiske arv“. P.H. syntes han svigtede idealerne fra kulturkampen, men Heiberg ramte godt atmosfæren på denne tid, hvor venstre- og højrefløjen gik sammen om at prise det nationale og folkelige.

Frederiksberg Rådhus er et typisk produkt af tidsån-

den.

Som et modtræk mod denne reaktion vendte den nye generation sig til 30'ernes modernisme for at genoplive optimismen. Jeg var selv som meget ung involveret i de hektiske diskussioner, der førte til spaltning af de studerendes blad A5's redaktion. Det var meget vanskeligt for mig at forstå, at drømmen om det gode, socialistiske samfund skulle hindre de kommunistiske arkitekter i at forstå virkeligheden i deres forbillede Sovjetunionen. De burde have læst Koestler. Men den danske ar-

Fugleperspektiv af Bispeparken, tegnet af Edvard Heiberg.

Inga Britt Werner:

Spelar ”arkitektonisk kvalitet” någon roll för priset?

Disp. KTH – Arkitektur 2000

Recension av Ola Nylander och Ulf Nordwall

En kommentar till en studie av bostadsrättsköp i StorStockholm.

Det händer mycket intressant inom arkitekturforskningen just nu. Många doktorander och forskare väljer att formulera forskningsfrågeställningar som ligger nära den verklighet som många husritande arkitekter möter. Därför finns det ett växande intresse hos många arkitekter för denna forskning. Kanske det är en ny trend vi ser växa fram. En klyfta mellan forskning och praktik är kanske på väg att försvinna. Förhoppningsvis ersätts den med ett gränsöverskridande där arkitekt- och forskarrollen inte längre med nödvändighet måste vara åtskilda. Detta känns både inspirerande och utmanande.

En sådan gränsöverskridande forskare är Inga Britt Werner. I en intressant avhandling – Spelar arkitektonisk kvalitet någon roll för priset – har Werner under-

sökt vad arkitektonisk kvalitet vid köp av bostadsrätter betyder för ekonomi och betalningsvilja. Att boende har uppskattat god arkitektur och dessutom varit villiga att betala för sådant har vi arkitekter nog varit överens om men ofta haft svårt att övertyga beställare och ekonomer om. Det är därför intressant när Werner påstår att de boende är villiga att betala mer för arkitektonisk kvalitet.

I sin avhandling har Werner studerat 178 bostadsrättsköp i Stockholm, samtliga i flerbostadshus. Med enkäter och djupintervjuer har Werner studerat hur köp- och säljmotiv och de boendes värdering av bostaden. En central fråga har varit vad som menas med ”arkitektonisk kvalitet”. Werner hävdar att det är viktigt att se arkitektonisk kvalitet som något mer än estetik. Det sociala sammanhanget och hur bostaden fungerar är av lika stor betydelse. Werner listar estetiska och funktionella parametrar som luftighet, genomskikt, rumsutformning, dagsljus, utblickar, material, särskilda tillgångar som t ex detaljer, utformning m m. Med funktionella kriterier avser Werner rumssamband, möblerbarhet, standard, ytekonomi m m. Men många gånger är också kostnadsläget, typ av område, sociala mötesplatser som för Werner är kriterier, viktiga för bostadsköpet.

Genom att låta de boende poängsätta alla para-

metrarna i varje bostad i en femgradig skala kan varje bostad kvantitativt karaktäriseras med avseende på de nämnda variablerna och relateras till bostadens prisnivå. Werner har sedan använt sig av sk multipel regressionsanalys. En multipel regressionsanalys kan betraktas som en standardmodell inom fastighetsvärdering, makroekonomiska studier av bostadsefterfrågan samt bostadsfinansiering. Den används för att skapa samband mellan pris och de olika variablernas betydelse. Analysen har, som Werner också påpekar, sina begränsningar. Ett exempel på detta är risken att andra variabler än de som inkluderas i beräkningarna i själva verket styr förändringar i den beroende variabeln.

Vad Werner sammanfattningsvis påstår är att det faktiskt går att mäta arkitektonisk kvalitet i kvantitativa termer, en slutsats som inte är helt självklar eftersom de boendes kvalitetskriterier är individuella. En annan fråga är metodens relevans: mäter man de boendes egentliga åsikter om arkitekturens kvaliteter? Är det inte så att den begränsning kvantitativa metoder medför – i form av förenklingar av komplexa värden hos studerade objekt – måste accepteras? Denna fråga bör tillmätas betydelse i framtida studier. En slutsats är att boende och arkitekter ofta har likartade värderingar till bedömningen.

Den kvantitativa metoden fastställer en storlek eller mängd, av någon kvalitet hos en viss företeelse. Metoden kan endast fånga mätbara egenskaper i en kvalitet och förmår inte säga något om kvaliteten i sig. Egenskaper som uttrycker en viss form, tankar, föreställningar, värderingar osv är det endast det mätbara som den kvantitativa metoden kan fånga trots att detta – t ex en form, som inte går att mäta i siffror – just är en känslas eller tankes väsentliga innehåll. Den kvalitativa metoden är en metod som har till mål att beskriva en företeelses kvaliteter. Dess resultat ger inte kunskap om hur mycket av dem som företeelsen har, eller hur många exemplar av företeelsen som har en viss kvalitet. Istället ger den kunskap just om vilka slags kvaliteter som företeelsen har. Syftet är framför allt att finna de kvaliteter som tillsammans karaktäriserar företeelsen ifråga, dvs som gör att man kvalitativt kan skilja den undersökta företeelsen från andra slags företeelser. Frågorna är av

stor betydelse för Werners arbete och det vore intressant om Werner mer utförligt redovisat hur hon behandlat problematiken.

En del av Werners arbete utgörs av att förklara svårigheterna med att bedöma arkitektur. Här fäster Werner stor vikt vid sin egen professionalitet som arkitekt när det gäller att identifiera, analysera och bedöma arkitekturkvalitet.

I en del av Werners arbete studeras arkitekturens betydelse i relation till andra parametrar vid bostadsvalet. Många i undersökningen väljer först ut den del av staden de vill bo i. Då har närhet till arbete, skolor, umgänge och status stor betydelse. När man därefter börjar titta efter tänkbara lägenheter får arkitekturen en avgörande betydelse. I en av Werners intervjuer beskriver t ex en boende sin lägenhet på följande sätt. – Det var ljuset rakt igenom och de stora fönstren. Öppenheten mellan hall och vardagsrum. Den här lägenheten har någonting som inte de andra hade.

De slutsatser Werner kommer fram till är att vackert ljus, genomblickbarhet och välproportionerade rum framhålls som attraktivt i bostaden. Nästan alla vill ha trä, sten och kakel och få vill ha plastmaterial. Funktionella brister i en lägenhet minskar naturligt nog bostadens bruksvärde för de boende. Werner understryker vikten av att det är vår skyldighet som arkitekter att på en alltmer avreglerad marknad bevaka funktionella kvaliteter.

Werner konstaterar också att estetiska kvaliteter har ett marknadsvärde. Skillnader i arkitektonisk kvalitet i det studerade urvalet ger upphov till prisskillnader på 10–15 %. Här finns det ofta brister i nya bostäder. Helhet, materialverkan och detaljutformning är egenskaper som de bostadsköpare Werner träffat saknar i den nya bebyggelsen. Dessa kvaliteter finner de istället i äldre lägenheter.

Werners avhandling diskuterar ett angeläget problem och kommer förhoppningsvis få stor betydelse för bostadsbyggandet framgent i Sverige. Genom Werners försorg finns det alltså goda förutsättningar för att få genomslag för den kunskap om arkitektur vi arkitekter traditionellt alltid har hävdad. Werners avhandling har redan tagits emot och används av framsynta

Birgit Cold, Professor, architecture
Arnulf Kolstad, Professor, social psychology
Stig Larssaether, cand. Polit., environmental psychology:

Aesthetics, Well-being and Health – Abstracts on theoretical and empirical research within environmental aesthetics.

Norwegian University of Science and Technology
NTNU Trondheim, 1998

Recension av Kerstin Barup

Although there is a lot of interest in the impact of aesthetics on health and well-being, there is a lack of pertinent sources in scientific literature. This book tries to find what is theoretically accepted and empirically known about visual aesthetics, well-being and health and to get away from myths. The authors of the book are members of an interdisciplinary group of researchers with an international network in the field of the study. An aim is to give professionals, students and public an overview of existing knowledge in abstracts and an introduction. The book gives a possibility to get a brief overview without reading the books, only summaries. The introduction makes it a lot easier to go into the material and it makes one curious about the field. The book is not too demanding – it gives a structure as a tree to put on leaves from the different abstracts which as a whole give insight and understanding of the impact of environment.

The presented collection of abstracts focuses on the public environment in particular. They are introduced within seven subject areas divided into two approaches:

I. How do people relate to the environment aesthetically?

1. Comprehensive views
2. Roots to aesthetic preferences and nature as "healer"
3. Aesthetic perception, cognition and assessment of the environment

II. Preferences and roles

4. Preferences within architecture

5. Preferences within natural and built environment
6. Experts' and lay people's preferences
7. Concepts and roles in planning and built-environment studies

The definitions of terms are not obvious and simple although the words used are familiar. Therefore the authors define the terms aesthetics, aesthetic experience, well-being and health in this context. To give the reader an "appetiser" the authors give us different examples of concepts and findings. The knowledge is essential to planners and others who work with our physical environment. We can understand that there are relations between the aesthetics and our well-being as we have all experienced it, but this interaction is not always consciously treated as planners do not have enough insight in studies made in the field. To give examples of conceptual models how aesthetic phenomena can be isolated and studied models made by for example Küller, Kaplan Carter, Nasar & Purcell and Colman et.al. are presented.

The findings are presented in six points that summarises the studies in a very short but also clear way: It shows what could be expected, but not proved without research.

1. The roots to aesthetic preferences originate from surviving in nature
2. Nature and natural elements have a positive impact on our well-being and health
3. Environmental coherence is essential for understanding the environment, and environmental complexity for the desire to explore and learn more about the environment
4. Pleasant, exciting and calm environments make us feel well
5. There is a need for "real life" studies
6. Many unanswered questions on the effects of environmental aesthetics

In the introduction the abstracts are put into the seven earlier mentioned subject areas.

The first question is how a comprehensive view is possible. Fragments from different disciplines are put together to get views with a broader understanding. The unconscious, the conscious and the outside world

together create a feeling of identity. The environmental stimuli – aesthetic stimuli is an important factor on a mental level that can be transmitted to the body and thereby to the well-being and health. However a well functioning environment is not enough. Cold emphasises that “we need a sensibility in design, a spirituality and sweetness...” Cultural and symbolic values are therefore important in environmental design.

An interdisciplinary approach is necessary: socio-ecological for an interplay between individual, social and environmental factors. The way of working in this field is comprehensive and supporting.

The reviewed literature show a strong advocacy for the existence of biological “roots” of aesthetic preferences. Children’s and “aesthetically unschooled” people’s assessments of the environment are more based on emotions (the limbic system) than aesthetically trained person’s assessments. This explains the discussion of “bad taste” and the need for satisfaction of both the emotional and thinking systems of human beings. There are connections between survival and satisfaction – preferences that help us to survive are also used to satisfy the modern human being. There is a non-random aesthetic preference of natural environment to artificial ones. The author concludes: “Natural elements, real or reproduced, become symbols of man’s long-lasting and sincere relation with everlasting nature, and thus they may cause a positive and healing effect.”

Aesthetic perception, cognition and assessment of the environment are three necessary parts in all aesthetic judgements, preferences, theories and concepts. Man builds up and stores knowledge about the environment. To survive he needs both the feeling of familiarity and home and the need for surprise and mystery. This leads to a need for balance between order and complexity in our environment. The importance of symmetry as a help to remember is described. Therefore the expressions of Modernism are harder to accept for most people – they are difficult to remember and often looked upon as aesthetically not very successful. Daylight and colour are other very important factors that have been studied by several researchers for their

impact on aesthetic perception, cognition and assessment.

The question of what are our preferences within architecture contains a lot of different parts. Some of it has to do with what was said before about the well known as preferable. People are attracted to different qualities and like “harmony” that is not too much of anything. An aesthetic assessment of a building is based on physical attributes, cultural-symbolic meaning and our knowledge structure. Exceptions from this are, according to Nasar, pleasantness, excitement and calmness. The author asks how we get facts about aesthetic into our architectural programmes and guidelines for architects, designers and planners. Research is done on the already built environment – but how do we do it the other way – tell how to plan and design – before we build – to get an aesthetic milieu?

Studies are carried through about the fact that natural environments tend to be preferred to built ones. Although it is not obvious why and even if it is so, built environment seems to demand more cognitive experience, imagination and reflection than nature – the artificial is less comfortable to handle.

As one can expect, there is a gap between assessment made by experts and the public. There is a strong criticism of today’s environments and contemporary architecture. As I work in the field of conservation I would like to comment that this is also depending on social conditions and cultural background. For example architects and other experts often appreciate poor areas in the outskirts of cities with old buildings in bad condition. The inhabitants however most of all want to leave the area. This is one factor that threatens for example the unique wooden outer parts of towns and cities in the east of Europe.

About concepts and roles in planning and participation, the mentioned gap between users and planners show the lacks in the building process but also in the knowledge about our environment and its influence on us. Many countries run educational programmes to develop knowledge. This is one of many participatory procedures that can improve decisions on our built environment.

After the introduction, 74 abstracts (published 1972–1997) of literature of different kinds such as papers, articles and monographs are presented very shortly with type of study/method and a summary. Only a few pages are used on each abstract, a fact that sometimes gives a very compressed picture. To summarise these abstracts is impossible, to mention just a few of the authors is unfair to the idea of the book. The book covers the field in a complete but of course very brief way. It is an excellent introduction, very useful to students and others who want to increase their knowledge. This way of introducing an interdisciplinary theme in a popular and interesting way could be followed by others wanting to spread research-results to a wider public. The idea of making books like this should be followed by other research-teams.

Kerstin Barup